MOREEL BERAAD

INTRODUCTIE EN REGELS

Vanuit welke waarden wil je richting geven aan je werkpraktijk of dagelijks leven? En hoe ga je om met morele dilemma's? Morele vraagstukken betreffen waarden en normen die in het vraagstuk op het spel staan: "Om welke waarden gaat het hier en kies je ervoor deze te honoreren of te schenden als belangen dat vereisen?" Een dilemma is een keuze tussen twee mogelijke handelingen waarbij, hoe er ook gehandeld wordt, in beide gevallen een (moreel) probleem blijft bestaan.
Socratische gesprekstechnieken vormen een belangrijk onderdeel van het moreel beraad. Cruciaal is de vaardigheid om je eigen ideeën en oordelen op te schorten; vragen te stellen en je open te stellen voor de denkkaders en de betekenissen van anderen. Dat is ook de beste manier om je eigen denken te ontwikkelen en krachtig te maken. Hoe paradoxaal het ook klinkt: je zult goed moeten kunnen luisteren om zelf goed te kunnen spreken. De ervaringen en inzichten van anderen helpen om je eigen blik te scherpen.
Er is altijd wel een reden te bedenken om niet na te denken, om al vast te beginnen met oordelen en handelen. Natuurlijk kun je niet voortdurend stilstaan, dan komt overleven in gedrang. Maar op de juiste momenten stilstaan komt de kwaliteit van leven en werken ten goede.

DE GESPREKSREGELS

Enkele belangrijke socratische gespreksregels zijn:
- géén aannames hebben en het eigen oordeel uit stellen
- denken mét elkaar in plaats van tégen elkaar
- concreet blijven, vragen naar feiten ipv meningen
- zelf denken; geen denken ontlenen aan autoriteiten referentiegroepen.
- oprecht nieuwsgierig zijn naar wat de ander te zeggen heeft.
- goed luisteren
- gebruik in je vraag de woorden van de ander

MOREEL BERAAD IN STAPPEN

Onderstaande tekst is voor een groot deel ontleend aan de opleiding moreel beraad van de ISVW, internationale school voor wijsbegeerte en is geschreven door Dick Kleinlugtenbelt, Margreet Stolper en Bert Molewijk.

1.Beschrijving van de stappen

We onderscheiden in moreel beraad 8 stappen: 1) de introductie, 2) het ervaringsvoorbeeld en de vraag, 3) de verplaatsing en inleving in de kwestie, 4) de duiding, 5) de oordeelsvorming, 6) het onderzoek naar de overeenkomsten en verschillen in standpunten, 7) het oogsten, en 8) de afsluiting. Deze processtappen overstijgen een gespreksmethode binnen het moreel beraad; ze zijn zowel aanwezig in de moreel dilemmamethode als in de socratische dialoog.
Cruciaal in elke processtap is de dialoog: zijn de deelnemers in staat een dialoog tot stand te brengen en in stand te houden? Er wordt in dialogisch onderzoek openhartig met elkaar gesproken. Er ontstaat een vrijheidspraktijk. Ook deze twee laatste punten gelden voor beide methodes.

Introductie

De gespreksleider introduceert moreel beraad en er worden afspraken gemaakt omtrent de gespreksregels of houding, vertrouwelijkheid, verslaglegging, relatie met formele besluitvormingsprocedures buiten het moreel beraad om, etc. Deze inleiding vormt het startpunt van moreel beraad waarin een zorgvuldige afstemming nodig is om de deelnemers allen vanuit hetzelfde startpunt te laten vertrekken. In deze wordt ook vaak de basis voor veiligheid en vertrouwen gelegd.

Het ervaringsvoorbeeld en de vraag

De voorbeeldgever legt een casus voor aan het moreel beraad omdat hij vragen heeft over een ervaringsvoorbeeld. Iets houdt hem bezig in de casus. Dat wat hem bezig houdt is te benoemen als een kwestie. Die kwestie wordt in het moreel beraad geherformuleerd in de vorm van een morele uitgangsvraag van de voorbeeldgever. De vraag kan geformuleerd worden als een dilemma en/of een socratische vraag.

Het komen tot een morele uitgangsvraag kan ook andersom zijn: niet van ervaringsvoorbeeld naar vraag maar van een algemeen thema naar een geschikt voorbeeld. Bijvoorbeeld: in een team (of bij een teamleider of een hulpverlener) speelt al langere tijd een algemeen thema dat in verschillende situaties terugkomt. Het thema wordt geagendeerd voor een moreel beraad. In het moreel beraad worden verschillende (ervarings)voorbeelden bij het thema gezocht. Gezamenlijk wordt dan het voorbeeld gekozen dat het thema het best raakt. Vervolgens wordt, zoals hierboven genoemd, de te onderzoeken morele vraag geformuleerd.

De uitgangsvraag is leidend voor het dialogische onderzoek: het is een belangrijk ankerpunt en focus voor (de begeleiding van) het moreel beraad.

In moreel beraad zijn voorbeeld en vraag direct met elkaar verbonden: een casus heeft altijd een uitgangsvraag nodig en een morele vraag een ervaringsvoorbeeld. Zo komt de pragmatische hermeneutiek tot haar recht. Of de uitgangsvraag daadwerkelijk de kwestie raakt en de casus een treffend voorbeeld is van de uitgangsvraag blijft gedurende het moreel beraad een aandachtspunt. Zo kan een verheldering van het ervaringsvoorbeeld tot andere inzichten (kennis) leiden, waardoor de uitgangsvraag bijgesteld moet worden.

Verplaatsing en inleving in het ervaringsvoorbeeld en in de voorbeeldgever

Om antwoorden te kunnen geven op de uitgangsvraag verplaatsen de deelnemers zich in het ervaringsvoorbeeld en de kwestie *van* de voorbeeldgever. Dit doen ze door het stellen van feitelijke vragen. Wat is belangrijk om te weten over de feiten van het ervaringsvoorbeeld en over hoe de voorbeeldgever de kwestie in het ervaringsvoorbeeld ervaart, zodat een ieder de vraag kan beantwoorden (of eventueel verbeteren). Wat zijn rond deze uitgangsvraag cruciale feiten? Wordt de kwestie begrepen? Kan een ieder zich erin verplaatsen?
Feitelijke vragen hebben betrekking op wie, waar, wanneer, wat er gezegd, gedaan en gevoeld is, en op de context. De praktijk leert dat het moeilijk is om feitelijke vragen te stellen. Vaak vormen vooronderstellingen of eigen oordelen een barrière om zo objectief mogelijk naar de feiten te kijken. De gespreksleider verzoekt oordelen die men geeft in deze processtap uit te stellen tot later.

Duiding: hoe denken de relevante betrokkenen en de deelnemers aan het moreel beraad over de kwestie in het ervaringsvoorbeeld?

Na de verplaatsing en inleving in het ervaringsvoorbeeld en de voorbeeldgever volgt de duiding. In dit proces gaan de mb-deelnemers zich een beeld vormen van hoe de andere relevante betrokkenen uit het ervaringsvoorbeeld op dat moment dachten over de kwestie in het ervaringsvoorbeeld (ook: Wat voelden ze? Wat waren hun zienswijzen en drijfveren?). Dit betekent overigens niet dat de relevante betrokkenen de morele uitgangsvraag hier moeten gaan beantwoorden: het zijn slechts de verschillende elementen of bouwstenen die later al dan niet gebruikt kunnen worden om een antwoord op de morele uitgangsvraag te onderbouwen. Voor het onderzoek van de kwestie IN het ervaringsvoorbeeld is het tijdens deze fase in het proces van belang om gericht te blijven op wat er gedacht en gevoeld werd *tijdens* het ervaringsvoorbeeld. Later kan stil gestaan worden wat de mb deelnemers NU (d.w.z. tijdens het moreel beraad) over het ervaringsvoorbeeld denken en voelen.

In beide gespreksmethodes (de dilemma methode en de socratische dialoog) is dit proces van duiden van de perspectieven van de relevante betrokkenen uit het ervaringsvoorbeeld van belang om de mb-deelnemers zélf tot een goede duiding en vervolgens oordeelsvorming te kunnen laten komen. In feite is deze fase van de duiding nog een verdieping van het zich verplaatsen in het ervaringsvoorbeeld.

Vervolgens kan stilgestaan worden bij hoe de mb deelnemers zelf NU de kwestie in het ervaringsvoorbeeld duiden. De mb deelnemers kunnen bestaan uit relevante betrokkenen uit het ervaringsvoorbeeld en personen die niet aanwezig of betrokken waren bij het ervaringsvoorbeeld. Opnieuw is deze duidingsfase niet gericht op het beantwoorden van de morele vraag maar op het verzamelen van (de meeste centrale) ingrediënten van de zienswijzen van de mb deelnemers.
In de dilemma methode worden hier bv. waarden en normen verzameld en met elkaar verbonden; in de socratische dialoog worden onderliggende ideeën of principes besproken.

Oordeelsvorming: de individuele afweging

Na de verplaatsing en inleving in het ervaringsvoorbeeld worden de diverse standpunten onderzocht: het antwoord op de uitgangsvraag van enkele of alle deelnemers aan het moreel beraad. De deelnemers beantwoorden de uitgangsvraag door zijn/haar standpunt te verbinden met de feiten van het voorbeeld, door de onderliggende principes en de redenen voor het standpunt op te vragen.

Het gezamenlijk onderzoek naar de verschillen en overeenkomsten in standpunten

Het onderzoek krijgt diepgang door de overeenkomsten en verschillen tussen de diverse standpunten te onderzoeken. Het is zeer vruchtbaar om het dialogische onderzoek te doen langs de lijn van de verschillen: wat zijn de verschillen tussen de standpunten van persoon a en persoon b? Waar hangen die verschillen mee samen? Zo wordt ten eerste duidelijk dat het in een moreel beraad niet louter om het melden van individuele posities gaat of het juiste antwoord maar om het overstijgende onderzoek naar de kwestie. Ten tweede wordt duidelijk wat de kracht is van het voortdurend verbinden van de feiten van het voorbeeld met de eigen ervaringen, de aanwezige kennis en de oordelen.

Oogsten: inzichten, conclusies en aanbevelingen

Het gaat hier om expliciet te maken van datgene wat de voorbeeldgever en de deelnemers hebben geleerd van het moreel beraad. Welke inzichten hebben de deelnemers en de voorbeeldgever gekregen? Vervolgens gaat om ook om welke conclusies daaruit getrokken (moeten) worden en wat dit concreet betekent in het hier en nu en voor de toekomst (de aanbevelingen). Het besluiten met nieuwe vragen of thema's die verder onderzocht kunnen worden is ook een vorm van oogsten.

Een mogelijk aanvullende reflectie betreft het inzetten van de vier klassieke deugden. Gaat het in de kwestie om moed (het hart), bezinning (het hoofd), maat (de buik) of om rechtvaardigheid (goed gepositioneerd zijn ten opzichte van elkaar). Resulterende vragen zijn bijvoorbeeld: welke moed is hier nodig, wat moet er overwonnen worden, wat betekent dit voor de onderlinge verhoudingen, hoe kunnen de diverse teamleden beter tot hun recht komen, waar moeten we ons nader op bezinnen?

Afsluiting: afronding en evaluatie

In de afronding wordt een terugblik geworpen op het gesprek en reflecteren de deelnemers op zaken als de organisatie, vorm en inhoud van moreel beraad. Het is een meta-gesprek met als doel om het proces goed af te ronden en om voorruit te kijken naar een vervolg of een volgende keer. Wat vond men goed gaan/ minder goed gaan? En wat moet er een volgende keer anders?